

מתנת המשמעת

איך בונים בבית היהודי סמכות רגועה ועקבית — ומדוע זו מתנה לילד, לא נוחות להורה

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פתיחה — נושא לא אהוב

פרק א – מתנה, לא נוחות

משמעת אינה כלי לניהול הבית · הקש כבודם לכבודו של מקום · שני הנזקים שקולים

פרק ב – מאין בא בטחוןנו של הילד

ננס בעולם של ענקים · סיפור: הילד שפחד לחצות בגלל כלב זעיר

פרק ג – כח הרצון נולד ממשמעת

השוקולד שאחרי ההחלטה · רב-החובל וצוותו הנסתר · אמונה, תקווה וריפוי

פרק ד – כללי היסוד בבית

להגיד מעט ולעמוד על המעט · גיל המרד הראשון · סיפור: הבחור שסירב לעלות למשאית · לא לגייס את כיבוד אב ואם

פרק ה – הסכנה שבאיומים

האיום שלעולם לא יתבצע · מה בכל זאת עובד

פרק ו – נעשה ונשמע

שני כתרים · מחנה האימונים המשפחתי

פרק ז – משמעת וחם יחדו

חנופה אינה חינוך · שני התנאים ביחד

פתיחה — נושא לא אהוב

יש נושאים שקל לדבר עליהם ויש נושאים שקשה לאהוב אותם למרות שהם חשובים. משמעת שייכת לסוג השני. זהו הנושא שהכי הרבה מתפרש לא נכון, ולכן הוא גם הנושא שהכי הרבה מתחמקים ממנו. פעם התבקש הרב יחיאל יעקובזון למסור סדרת הרצאות במוסד חינוכי, ולאחר הסדרה ניגש אליו המנהל, בחיוך רחב, ואמר לו: "ההרצאות שלך על משמעת — זה בדיוק מה שאנחנו עושים כאן." באותו רגע הרגיש הרב יעקובזון שהוא מעדיף לקבור את עצמו באדמה מאשר לשמוע מחמאה כזאת. המוסד ההוא היה ידוע באווירה של משטר נוקשה וקר, וההשוואה הכאיבה לו. אבל דווקא מתוך אותו כאב הוא ביקש להבהיר: אם המשמעת שהוא מדבר עליה מתפרשת כרודנות, כהתפרקות עצבים, או ככלי לנוחות ההורים — הוא מעדיף לא להיות שותף לזה. ואם ההיפך: אם בגלל אותו בלבול נמנעים לגמרי מלהעניק משמעת אמיתית — זהו נזק לא פחות חמור. משמעת, כפי שהתורה מציגה אותה, אינה עניין שביניים. היא חובה, וזו מתנה שחייבים להעניק לילד. פרקי הספר הבאים מבארים למה, ואיך.

בפרק זה: למה משמעת אינה "כלי לניהול הבית" אלא חובה כלפי הילד עצמו; היסוד התורני "הקש כבודם לכבודו של מקום"; ולמה חוסר משמעת קיצוני חמור לא פחות מחוסר חום.

משמעת אינה כלי לניהול הבית

הטעות הראשונה, והנפוצה ביותר, היא לחשוב שמשמעת קיימת כדי להקל על ההורים. שהבית יתנהל בשקט, שיהיה נוח יותר, שיהיה פחות כאוס סביב השולחן. אין ספק שבית מסודר הוא דבר טוב. אבל זו לא הסיבה שבגללה חייבים להעניק משמעת. משמעת אינה גם מכשיר להישרדות בתוך עולמם הסוער של הילדים. משמעת היא, פשוט, אחד הכלים היסודיים ביותר שיהודי העובד את השם חייב לגדול איתם. מי שרוצה לחנך את ילדו לעבודת השם — חייב לתת לו את זה. וחייב לתת לו את זה לא בשביל שההורה יהיה רגוע יותר, אלא בשביל שהילד עצמו יהיה בריא יותר בנפשו, ומסוגל יותר לעבוד את בוראו.

הבעיה שהמושגים שלנו מבולבלים. במשך שנים ארוכות נלחמה החברה המערבית המודרנית, מסיבות פילוסופיות ומטופשות, במושג עצמו של משמעת. גם בעולם החילוני כבר הכירו בטעות ובנזקים החמורים שהיא הותירה, וכבר משנים שם את הכיוון. אבל אצלנו, למרבה הצער, חלק מהרעל הזה עדיין חדר ללב. ולכן יש הורים רבים שמהססים בדיוק במקום שבו הם צריכים להיות הכי בטוחים בעצמם.

הקש כבודם לכבודו של מקום

יש כאן יסוד עמוק שממנו נובע הכול. חז"ל הקישו את כבוד ההורים לכבודו של מקום (עי' קידושין ל ע"ב). ילד שלא התחנך לגדול באווירה של סמכות ומשמעת — קיבל, במידה מסוימת, פגם ביראת השמים שלו. מי שלא התרגל מילדותו להתכופף בפני סמכות, להיקנע בפני מה שלמעלה ממנו — קשה לו אחר כך להיקנע גם בפני הקדוש ברוך הוא. יכול להיות שהוא יהיה חרדי בחיצוניותו, יכול להיות שהוא ידקדק בקלה כבחמורה — אבל יראת שמים פנימית אמיתית, זו שבאה מתוך הכנעה של ממש, קשה לו להשיג. כמובן, אין כאן גזירת מוות: אדם שחוזר בתשובה, שעושה מהפך פנימי, יכול ליצור אצל עצמו את השינוי הזה מחדש. אבל ביסודו של דבר, הצורה שבה הקדוש ברוך הוא טבע את העולם היא שהילד לומד להיכנע קודם כל בפני ההורים שלו, ומתוך זה נבנית אצלו לאורך הזמן היכולת להיכנע גם בפני בוראו.

חשוב להדגיש: זה אינו סותר את האהבה. זה חלק ממנה. הקדוש ברוך הוא עצמו, כשהוא רוצה לסבר את אוזנו, מדבר אלינו כאבא אל בנים — וזה כולל גם את חלק האהבה והרחמים, אבל גם את חלק המשמעת. שני החלקים יחד מרכיבים את מערכת היחסים.

שני הנזקים שקולים

כל מה שנאמר בספר זה תקף רק בתנאי אחד: שמדובר בבית שיש בו קשר חם, שיש בו ידידות אמיתית בין ההורים לילדים, שיש בו עידוד. בבית כזה — אם תחסיר את המשמעת, לא עשית כלום. הנזק של חוסר משמעת בבית כזה אינו נמוך מהנזק של חוסר חום. מדברים על זה פחות, כי זה פחות נפוץ; היום יש הרבה יותר הורים שעוסקים יותר מדי במשמעת ופחות מדי בקשרים אנושיים אמיתיים עם הילדים. אבל כשמדדים בעיה של חוסר משמעת קיצוני מול בעיה של חוסר חום קיצוני — מגיעים לאותה חומרת נזק. לפעמים אפילו יותר.

אז מה בדיוק הנזק? למה חוסר משמעת פוגע כל כך עמוק בילד? זו השאלה שהפרק הבא עונה עליה.

בפרק זה: מדוע ילד חווה את העולם כ"ננס בין ענקים", ולמה תחושת הביטחון שלו תלויה בכך שהוריו ייתפסו בעיניו כחזקים; וסיפור על ילד בן שש שפחד לחצות כביש — לא בגלל הכלב.

ננס בעולם של ענקים

הטענה המפורסמת נגד משמעת הייתה, בעבר, שהיא "מדכאת את הילד", "פוגעת בביטחון העצמי שלו", "בולמת את מימוש הפוטנציאל הגלום בו". התברר בדיוק ההפך. ילדים שגדלים באווירה של סמכות רגועה — לא דיקטטורה, לא רודנות, לא התפרצות עצבים, אלא פסיקה עקבית והחלטית — יש להם הרבה פחות חוסר ביטחון, הרבה פחות מתחים נפשיים, והם מצליחים הרבה יותר להתקדם בחיים.

כדי להבין למה, צריך להבין קודם מאיפה בכלל בא חוסר הביטחון של ילד קטן. יש לזה שני מקורות עיקריים. הראשון: העולם, מנקודת מבטו של תינוק, הוא באמת מפחיד. הוא ננס בעולם של ענקים. כולם גדולים ממנו, כולם צועקים או צוחקים או מדברים והוא לא תמיד יודע מה, כולם מבינים דברים שהוא לא מבין. הדבר היחיד שנותן לילד ביטחון בתוך העולם המפחיד הזה הוא התחושה שיש לו זוג הורים חזקים, חכמים, יודעים, מבינים — ורוצים להגן עליו. כך ברא הקדוש ברוך הוא את הילד: באופן טבעי, הוא מרגיש שההורים שלו הם החזקים והיודעים ביותר בעולם.

המקור השני הוא תחושת חוסר היכולת האישית: הילד באמת עוד לא יודע לעשות כמעט כלום. הוא זוחל על הרצפה כשכולם הולכים, לא יכול לדבר כשכולם מדברים, מנסה להכניס מזלג ענק לפה קטנטן. ההרגשה של "אני לא יכול" מלווה אותו שנים, גם אם בשנים הראשונות הוא אפילו לא שם לב אליה, כי הקדוש ברוך הוא ברא את האדם כך שהוא מתמקד במה שכבר יש לו, לא במה שאין לו עדיין.

מה שנותן לילד את הכוח להתמודד עם שני הפחדים האלה יחד הוא תפיסתו את ההורים כחזקים. אם הוא תופס שהוריו חזקים, הוא לא מפתח את חוסר הביטחון הבסיסי הזה — כי הם שם, יגנו עליו. ואם הוא תופס אותם כחזקים ומסוגלים, הוא גם רואה את עצמו, בשנותיו הראשונות, כ"עותק" שלהם — ומכאן הוא שואב את התמונה של מי שהוא עתיד להיות.

וכאן בדיוק נכנסת המשמעת. תפיסת הילד את השאלה "האם אבא שלי חזק?" אינה תלויה כלל בכוח הפיזי של האב. היא תלויה במשהו אחר לגמרי: כשהילד מבקש דבר-מה ואביו אומר "לא" — ואז הילד מייבב, צורח, מתפרץ — והאב, בסוף, נכנע. במקרה כזה הילד אינו מרגיש שהאב חזק. הוא מרגיש שהוא עצמו מנהל את

ההורים. וזה נוח לו ברגע הזה. אבל לאט לאט מתחזקת אצלו התפיסה: אבא שלי הוא "סמרטוט". לא רק שהוא לא יכול לכפות עליו דבר — הוא גם לא יכול להגן עליו מהעולם הגדול והמפחיד שם בחוץ. ואם אבא ואמא הם סמרטוטים — מי בכלל שומר עליו?

הכלב הזעיר שהפחיד יותר מכל הכבישים

מעשה שהיה: ישב הרב יעקובזון פעם ברכבו ברחוב רחב בבני ברק, ממתין עם בחור צעיר. במרחק כשלושים מטר, במעבר חצייה, עמד ילד בגיל שש והתלבט — לא עובר. עברו כמה דקות ארוכות, וילדים אחרים חצו את הכביש בעזרת מבוגר שליווה אותם, אבל הילד הזה נשאר תקוע במקומו. משסיים הרב את שיחתו, יצא מהרכב, ניגש לילד וניסה סתם לעשות עמו חסד — להעביר אותו את הכביש.

"אתה רוצה שאני אעביר אותך?" שאל. הילד מדד אותו במבט חשדני מלמעלה למטה, בדק את הצד השני, ואמר: "כן". "למה אתה לא עובר לבד?" שאל הרב. "יש שם כלב", ענה הילד. הרב הביט לצד השני — היה שם משהו בגודל אפרוח, כזה קטן שקשה בכלל לקרוא לו "כלב". "אתה מפחד מהכלב הזה?" שאל בתמיהה. "הוא יכול לטרוף אותי", השיב הילד ברצינות גמורה.

הרב ניסה לעודד אותו, הראה לו שהכלב עצמו בורח, עבר איתו כמה חצייה, ואז שאל: "אז מה אתה עושה כל פעם שאתה תקוע ככה?" "אמא מעבירה אותי", אמר הילד באדישות. "ומה זה יעזור אם אמא תהיה כאן?" המשיך הרב לתשאל. הילד ענה במין זלזול מוזר: "מה זה יעזור..." — כאילו האמא עצמה חסרת ישע.

ואז נפל האסימון. "אתה חושב שגם אמא שלך מפחדת מכלבים?" שאל הרב. "בטח", ענה הילד בפשטות. "אם אני מפחד — בטח שגם היא." הרב איתר את מקום מגוריו של הילד, הגיע לבית הכנסת שם, פגש את אביו, וסיפר לו את הסיפור. האב לא הבין תחילה מה כל כך חמור. "המשוואה של הילד שלך", הסביר לו הרב, "היא כזאת: אם אני מפחד מכלב, בטח שגם אמא מפחדת ממנו. זה ילד שרגיל לקבל את מה שהוא רוצה, ילד שמכתיב להורים שלו את הבית. וזה ילד מסכן — כי אם ההורים שלו חלשים בעיניו, הוא מפוחד ומבוהל מהעולם כולו."

מסקנת הפרק

לא מדובר כאן ב"חינוך נוקשה" לשם עצמו. מדובר בתחושת ביטחון בסיסית שהילד זקוק לה, ושהוא יכול לקבל אותה רק אם הוריו מתגלים בעיניו כיציבים, חזקים ועקביים. מכאן גם נובע הצד השני: כוח הרצון של הילד, מה שנקרא "משמעת עצמית", אינו נולד יש מאין — הוא נגזר ישירות מהמשמעת שקיבל בבית. זהו נושא הפרק הבא.

בפרק זה: מדוע "אין לו כוח רצון" הוא בעצם תוצאה חינוכית, לא תכונה מולדת; משל רב החובל וצוותו הנסתר; והראיות המפתיעות מעולם הרפואה לכך שהחלטיות פנימית מעוררת כוחות אמיתיים.

השוקולד שאחרי ההחלטה

הורים רבים אומרים: "לילד שלי אין כוח רצון". אבל מאיפה בכלל קונים כוח רצון? מאיפה מקבלים משמעת עצמית? זו אינה תכונה שנולדים איתה או בלעדיה. היא נגזרת ישירות ממה שהילד קיבל בבית.

קחו שני אנשים שמחליטים שניהם להפסיק לאכול שוקולד. האחד מחליט — ומפסיק. השני מחליט, ואז אוכל "רק קצת", ואז אוכל עוד קצת לנחם את עצמו על שאכל בניגוד להחלטה. מה ההבדל ביניהם? הילד שכשביקש שוקולד ואמרו לו "לא" — והתחיל להתייפח ואמרו לו עוד "לא", ואפילו נשכב על הרצפה ובכה ועדיין אמרו לו "לא" — הפנים משהו: כשאני אומר לעצמי "לא", זה באמת "לא". הוא לומד לתבוע מעצמו, כי קיבל בבית אווירה של משמעת, ויש לו ממנה משמעת עצמית. הילד שגדל בלי זה — כשהוא אומר לעצמו "לא", זה בעצם לא כלום. הוא כבר יודע מנסיון של שנים שהמילה "לא" שלו עצמו אינה תקפה.

רב-החובל וצוותו הנסתר

יש לכל אדם כוחות פנימיים עצומים שהוא בעצמו אינו מכיר. משל לגברת אוניית ענק, נושאת מטוסים, שיש בבטנה אלף חיילים ובעלי מקצוע. רב החובל שעומד על גשר הפיקוד אינו יודע בדיוק מה תפקידו של כל אחד ואיך הוא עובד. הוא רק יודע: כשהוא אומר "ישר" — האונייה נוסעת ישר. "אחורה" — נוסעת אחורה. כולם שומעים לו, גם אם הוא בעצמו אינו יודע מי בדיוק מפעיל את הפקודה.

כך גם האדם. כשהוא אומר לעצמו "אני אעשה ככה" בהחלטיות — עולים אצלו כוחות פנימיים שהוא כלל אינו יודע שהם קיימים בו. ככל שהפקודה יותר החלטית, כך עולים יותר כוחות. זהו כלל עתיק, ומעניין שדווקא הדור המודע ביותר, "בשביל קטני אמונה", מצא לו הוכחות מדעיות.

בכל ניסוי תרופתי בעולם המערבי, אין תרופה מקבלת אישור אלא אם בדקו אותה מול קבוצת ביקורת: קבוצה אחת מקבלת את התרופה האמיתית, וקבוצה אחת מקבלת כדור זהה בצורתו, בלי שום חומר פעיל. במשך עשרות שנים מתברר שוב ושוב: גם הכדור הריק "משפר" את מצב החולים, כי האדם משוכנע שיש לו פתרון, ומתוך כך מתעורר אצלו כוח פנימי — "מנגנון ההבראה" שברא בו הקדוש ברוך הוא — שפועל טוב יותר.

יהודי שחקר את מחלות הסרטן הקשות ביותר ביקש להפוך את הכיוון: לחקור דווקא את מי ששרד — נגד כל הסטטיסטיקה. הוא גילה שהמכנה המשותף היחיד לניצולים לא היה מבנה גוף ולא מצב בריאותי קודם, אלא אמונה חזקה ותקווה יוצאת דופן.

ואפשר להראות את הדבר גם בכיוון ההפוך: מי שרוצה, חלילה, "לזכות" בכמה ימי דיכאון — יש לו טכניקה בטוחה: להתבונן במשימות שלפניו כקשות מדי, ולחשוב עליהן כבעייתיות. זו החלטה פנימית להחליש את עצמו, בדיוק כפי שהחלטיות מחזקת. השאלה של הבן או הבת שלכם — האם הם יצליחו בחיים או לא, האם הם יהיו עובדים אמיתיים או עצלנים מתוחכמים עם תירוצים — היא, ביסודה, שאלה של כמה מילה מחייבת. וזו שאלה של משמעת.

בפרק זה: הכלל של "מעט אבל בעקביות"; מתי מתחילים לחנך למשמעת ואיך מתמודדים עם "גיל המרד" הראשון; סיפור על נער במוסד סגור שלימד את מחנכיו איך נראית הצעד הראשון של ציות; ואזהרה חשובה על כיבוד אב ואם.

להגיד מעט ולעמוד על המעט

אחד מגדולי המחנכים כתב פעם שאחד מחוקי החינוך למשמעת הוא: להגיד מעט מאוד. לא מדובר בהתרה — להפך. הכוונה היא: מכיוון שכולנו בני אדם חלשים ולא תמיד עקביים, מוטב לדרוש מעט — אבל על מה שכבר נאמר, לעמוד כמו פלדה. ואם דורשים פחות דברים, קל יותר לא להיכנע על השטויות, רק בשביל להרגיש "אני שולט", ואפשר להתרכז במה שבאמת חשוב.

מתי מתחילים? רוב ההורים ממתינים בסביבות גיל שלוש, לא כי הם החליטו שזה הזמן הנכון, אלא כי הילדים באותו גיל פוסקים להיות "חמודים" ומתחילים להידמות לנו. זה כבר מאוחר מדי, ולכן זה גם קשה כל כך. למעשה, אפשר להתחיל לחנך למשמעת מהרגע שבו התינוק מתחיל לזוז. תינוק שזוחל על הרצפה — זה הזמן המצוין. בוחרים דבר אחד בלבד שהוא צריך לדעת — לא משנה אם התוכן עצמו "חשוב" — ואומרים לו "לא" בטון תקיף, נעים, החלטי, בלי צרחות ובלי עצבנות. הוא זוחל שוב — אומרים לו שוב "לא", ומרחיקים אותו. זה עשוי לקחת עשרות פעמים. שיטת הצרחות לא תזרז את התהליך; היא רק תבלבל את הילד ותבהיל אותו. זו למידה, וללמידה יש זמן משלה.

גיל המרד הראשון

בסביבות גיל שנתיים וחצי עד ארבע מגיע מה שנקרא "גיל המרד". הילד רוצה להרגיש עצמאי. הדרך הנכונה אינה להיכנס לעימותים מיותרים, אלא לתת לו לבחור מראש בתוך גבולות: "אתה רוצה ללבוש את זה או את זה?" את חלק העצמאות אפשרתם לו. אבל אם הוא רוצה דווקא דבר שלישי, שלא הוצע — כאן ההורה עומד על שלו. סוד המשמעת בנוי בדיוק על הנקודה הזאת.

הנער שלא הסכים לעלות למשאית — ואיך הוא בכל זאת עלה

סיפר הרב יעקובזון על תקופה שבה ניהל מוסד סגור לנוער עם רקע קשה. היה שם נער, מנהיג בלתי מוכתר של אחת המחלקות, שידע היטב שאף אחד לא באמת מסוגל לגרום לו לעשות דבר בניגוד לרצונו. בליבו, הרב העריך את העוצמה הפנימית הזאת — אבל ידע שאם היא לא תנותב נכון, היא רק תגדל את הבעיה.

יום אחד, כשהגיע תורה של המחלקה לצאת לבריכה, אמר הרב לכל הילדים בחדר האוכל: "מי שרוצה לבוא, שייקח בגדי רחצה ויעמוד ברחבה" — ואז, במפורש, פנה לאותו נער: "חוץ ממך." הנער נדהם. הוא ציפה שהמבוגר יתחיל דווקא איתו, ינסה לשכנע אותו, יתגרה בו. הרב לא עשה כלום מזה. הוא רק הוסיף, בטון קליל: "חוץ ממך — אלא אם אתה לא רוצה." והלך.

כעבור שעה, בשטח האיסוף, ליד המשאית, עמד הנער עם בגדי רחצה בידיו. "אני רוצה לעלות", אמר. הרב ענה בשקט: "אתה יכול להגיד מה שאתה רוצה — שאתה רוצה, שמתחשק לך — זה לא מעניין אותי. אתה עולה למשאית כי אני מחייב אותך. ברור?" הנער, המום, שאל: "ואם לא אעלה?" "אז אני אסור עליך לעלות", ענה הרב בפשטות. בסוף, בעידוד כל הקבוצה, הוא עלה. "אני עולה כי אני רוצה", הכריז. "יפה מאוד", ענה הרב, "מותר לך להגיד את זה."

הרב חזר על התרגיל הזה עוד פעמיים, בעדינות ובלי לחץ מיותר, ולאט לאט התחיל להוסיף הוראות קטנות בלי המשחק המילולי. תוך כארבעה חודשים של עבודה יומיומית — לא באלימות, לא בכוח, רק בעקביות שקטה — הנער התרגל לשמוע. "לא גידלתי כאן גדול המשמעת שבדור", סיכם הרב. "רק הרגלתי אותו לשמוע. וזה, בעצם, כל הטכניקה."

המסקנה המעשית: בבתים "רגילים", לא במקרים חריגים, הפתרון פשוט עוד יותר. פשוט מפסיקים להגיד דברים שיוזעים מראש שהילד לא ישמע להם — כי הרגל של "לא לשמוע" מתחזק בכל פעם שאומרים משהו שלא נאסף. ומתחילים להרגיל, בהדרגה, בהוראות קטנות שבהן רוב הסיכויים שיישמעו. מי שיש לו סבלנות לשלושה חודשים כאלה — יראה תוצאה.

קושיה: אם אנחנו מחנכים גם למצוות, למה לא להשתמש בכיבוד אב ואם כדי לחזק את המשמעת? הרי זה בדיוק הכלי המתאים.

תשובה: זו טעות חמורה, מהסוג שגורם נזק כפול. מעשה באב שהתלונן על בנו שאינו שומע, ורצה לחנך אותו באמצעות "מצוות כיבוד אב". הוסבר לו: אם הילד עדיין לפני בר מצווה, ואינו שומע — אתה בעצם מכניס אותו ל"לפני עיוור לא תתן מכשול", כי הוא עובר איסור מדרבנן שוב ושוב, ואם ישמע — הרי זה רק כי "היכית לו" ולא מתוך רצון לקיים מצווה. במקום זה, הדרך היחידה לחנך באמת לכיבוד אב היא לתפוס רגע שבו הילד באמת רוצה לעשות דבר עבור ההורים, ולתת לו לחוות את השמחה שבזה. משמעת יומיומית — צריכה מסגרת אחרת לגמרי, לא מכוסה בכיסוי של "מצווה".

ואפילו הילד הצייתן ביותר, זה שלא עושה שום בעיות, זקוק בכל זאת להוראות קטנות ושגרתיות — פעם או פעמיים ביום, לא דברים גדולים, "תביא לי בבקשה את הכוס", "תגיש לי את המלח" — רק כדי לשמור על ה"שריר" הזה מאומן ופעיל.

בפרק זה: למה איום, גם כשהוא "עובד" לרגע, בונה בדיוק את ההיפך ממה שרצינו; ומה כן יוצר סמכות אמיתית — טון של דרישה, לא של בקשה.

האיום שלעולם לא יתבצע

אחד ההרגלים הנפוצים ביותר בבתי, כשרוצים לחזק משמעת, הוא איומים. "אם לא תעשה את זה — לא תדע מה יקרה לך." זו שיטה מקובלת מאוד — וצריך לקבוע בפשטות: איומים פוגעים במשמעת, גם כשהחוש אומר בדיוק ההפך.

למה? ראשית, הניסיון מוכיח שרוב האיומים כלל אינם מתבצעים. שנית — וזה הפואנטה המפתיעה — ככל שיותר חשוב לנו להשיג התנהגות מסוימת, כך פחות סיכוי שהאיום הוא מה שהשיג אותה, ופחות סיכוי שהוא בכלל יתבצע. אם משהו לא נורא, אפשר לוותר עליו בקלות ולומר "לא נורא". אבל ככל שהעניין חמור וחשוב יותר, ההורה גם פחות מוכן לבצע איום קיצוני. מכאן שהאיום, כביכול "מנגנון ההרתעה" הכי חזק, הוא בעצם הכי חלול.

"תקראי למשטרה?"

קרובת משפחה סיפרה לרב שהבן שלה בעל בעיות משמעת קשות איים עליה שאם היא תיכנס לחדרו — הוא יקרא למשטרה. "קראת למשטרה?" שאל אותה הרב. היא הביטה בו בתמיהה, כאילו השאלה עצמה מוזרה. "בדיוק", הוא ענה. "את חושבת שאיום כזה, שלעולם לא יתבצע, צריך להשפיע על הילד? אם הוא חושב שבאמת תקראי למשטרה — הבעיה שם חמורה בהרבה. ואם הוא יודע שלא — למה שהאיום יעבוד?"

מה בכל זאת עובד

יש עוד נזק, עמוק יותר: כשהורה חוזר ואומר "אם לא תשמע, אם לא תשמע, אם לא תשמע" — הוא בעצם שוטף את מוחו של הילד בציפייה שהוא לא ישמע. הוא בונה אצל הילד, במילים, תדמית עצמית של "מרדן" שצריך להפעיל עליו כוח כדי שיציית. וגם אם, נניח, האיום היה משפיע — זה היה בגדר "הרווחתי את הקרב והפסדתי את המערכה": הרווחתי את המקרה הבודד, אבל בניתי טיפוס מרדן.

מה כן עובד? פשוט: מילה מחייבת, שנאמרת בטון של דרישה — לא של בקשה, לא של תחנון, ולא של איום. אם אמא אומרת לילד "אני מאוד מבקשת שתוריד את פח האשפה" — הילד שומע בקשה, וזכותו לשקול ולהשיב בשלילה. אבל אם היא אומרת בדיוק אותן מילים, "בבקשה תוריד את פח האשפה", בטון תקיף, ברור, החלטי — הוא שומע דרישה, וזה לא עניין של מילים, אלא של טון ומנגינה. הבירור הפשוט ביותר להורים: יש לבדוק תחומים שבהם הילד כן שומע — למשל, הוא כן מגיע לבית הספר בזמן — ולבחון איזה סגנון דיבור שם עובד. את אותו סגנון, את אותה תקיפות רגועה, פשוט להעתיק גם לתחומים אחרים.

בפרק זה: למה הרגל של להסביר כל דרישה, כל הזמן, מתחיל לערער את המשמעת עצמה — ומה במקום זה.

שני כתרים

קושיה: אם ילד לומד לציית בלי הבנה, האם אנחנו לא מגדלים "צייתן עיוור" במקום אדם חושב, שמבין את הערכים שהוא חי לפיהם?

תשובה: ההפך הוא הנכון. כשמצמידים הסבר לכל דרישה, בלי יוצא מן הכלל, מלמדים את הילד מסקנה מסוכנת: אם אני מבין — אני צריך לקיים; ואם אני לא מבין — אני לא צריך. וזה הרס המשמעת, כי אין ילד שמבין לעומק את כל מה שדורשים ממנו, וגם מבוגרים לא תמיד מבינים. כשבני ישראל אמרו "נעשה ונשמע" קיבלו על כך שני כתרים — אחד כנגד "נעשה" ואחד כנגד "נשמע". יש כאן סוד: קודם "נעשה" — עושים, מקיימים, בלי תלות בהבנה. ורק אחר כך, מתוך העשייה, מגיע "נשמע" — ההבנה מתפתחת. מי שרוצה לחנך ילד להבנה אמיתית, הדרך הנכונה היא לדרוש קודם התנהגות, ורק אחר כך, מתוך ההתנסות עצמה, ההבנה מגיעה טובה יותר.

זה כמובן אינו אומר שאסור להסביר לעולם. אם ילד שואל שאלה אמיתית, מתוך סקרנות של ממש — אפשר ואף רצוי להסביר. אבל ההבדל הוא בין הסבר שמגיע כתגובה לשאלה כנה, לבין הסבר שמוצמד אוטומטית לכל דרישה כתנאי לביצועה.

מחנה האימונים המשפחתי

הורים שהתרגלו במשך שנים להסביר הכול, ומרגישים שהם "הסבירו יותר מדי", יכולים לעשות מהלך אחד ברור: לשבת עם הילדים ולהגיד להם בפשטות שמעכשיו הם עוברים למתכונת חדשה. לא כדי לרמות ולא כדי לשקר — אלא כדי להסביר להם באמת שכל אדם, בשביל לתפקד בעולם, חייב לפעמים לעשות דברים שאינם מובנים לו במלואם, ושגם המבוגרים בעצמם עושים כך, כל הזמן, בעבודת השם. זהו חלק מלגדול.

בפרק זה: סיכום — למה חנופה כלפי ילדים אינה חינוך, ולמה רק שילוב של משמעת ואהבה גם יחד בונה אדם.

חנופה אינה חינוך

יש מחנכים שמחייכים לילדים לא מתוך רצון להעניק חום, אלא מתוך חולשת אופי — הם רוצים למצוא חן. זה קורה גם בבית. מחנך או הורה כזה לעולם לא יבנה אנשים אמיתיים: הוא לא יציב דרישות, לא תהיה לו משמעת אמיתית, ולכל היותר הילדים ירחמו עליו או ינצלו את חולשתו. מצד שני, יש מחנכים ש"קשים" באופיים — אבל דווקא בגלל שהייתה להם עוצמה אמיתית ודרישה אמיתית, מילה שלהם הייתה מילה, הם הצליחו לבנות דורות.

חום בלי משמעת

לא באמת אהבה — אלא אהבת עצמו של ההורה. חנופה, ריצוי, פחד מעימות. הילד גדל בלי גבולות ברורים, בלי תחושת ביטחון שיש מי ששומר עליו, ובלי כוח רצון משלו.

משמעת בלי חום

לא באמת משמעת — אלא דיקטטורה. מעוררת מרדנות ולא הכנעה פנימית. הילד לומד לציית מפחד, לא מאהבה, ובבוא היום הוא מתפרק.

שני התנאים חייבים לבוא יחד. בית שיש בו אהבה בלי משמעת — האהבה שם אינה אהבה אמיתית. ובית שיש בו משמעת בלי חום — זו רק דיקטטורה שמעוררת מרדנות.

שני התנאים ביחד

יש הורים שכל הזמן דואגים שהילד יאהב אותם, מחפשים ולו מעריץ אחד קטן בעולם. דווקא הורים כאלה, שמחפשים את ההערצה של הילד, בסוף לא זוכים לילדים יציבים — זהו עולם הפוך. הורים חייכניים ונחמדים, שמחבקים ומלטפים אבל אינם מסוגלים לתת משמעת, בדרך כלל אינם מעניקים באמת. הם מפנקים — וזה לא אותו דבר. ילד שמרגיש כל הזמן "מלך" מרגיש עלבון בכל פעם שלוקחים ממנו משהו, ובעתיד, כשייזרש ממנו להחזיר, הוא ירגיש נבגד. ההורים שהשקיעו את הכול, ולא דרשו כלום בתמורה, הם לעיתים ההורים הכי נבעטים בסופו של דבר.

נכון, ודאי מבחינת חינוך ליראת שמים לא יהיה אדם ירא שמים אמיתי בלי משמעת. מי שלא מעניק אותה לילדו יודע שהוא מקבל על עצמו לגדל ילד שיוכל להיות חרדי — אבל לא בהכרח ירא שמים. אין כאן ודאות מוחלטת בכל מקרה פרטי, אך זהו, כנראה, חלק מהסוד של "הקֶשׁ פְּבוֹדִים לְכַבֹּדוֹ שֶׁל מָקוֹם".

מקורות ומראי מקומות

1. קידושין ל ע"ב — "שלשה שותפין באדם", ומכאן יסוד ההיקש בין כבוד הורים לכבוד המקום.
2. שמות כד, ז — "נִצְעָה וְנִשְׁמָע", ומאמר חז"ל על שני הכתרים שקיבלו ישראל בשעה זו (שבת פח ע"א).
3. מקורות בעל-פה מתוך שיעורו של הרב יחיאל יעקובזון על משמעת בחינוך.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐